

11. Современное зарубежное языкознание. Вопросы теории и методологии /Отв. ред. А.С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1983. – 208 с.

12. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16 – 20 вв. : монография / И.С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 128 с.

13. Современное зарубежное языкознание. Вопросы теории и методологии /Отв. ред. А.С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1983. – 208 с.

Шевченко Л.Л., к. філол. н.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ "ГРІХ" ТЕКСТОВИМИ ЗАСОБАМИ НОВОГО ЗАВІТУ

У статті розглядаються засоби концептуалізації поняття "гріх" у Новому Завіті. Концептуальний аналіз дає можливість виявити провідні теми та ідеї тексту.

Ключові слова: Новий Завіт, концепт, гріх.

The article discusses the conceptualization means for the notion of "sin" in the New Testament. Conceptual analysis makes it possible to identify key themes and ideas of the text.

Keywords: the New Testament, concept, sin.

В статье рассматриваются средства концептуализации понятия "грех" в Новом Завете. Концептуальный анализ дает возможность выявить ведущие темы и идеи текста.

Ключевые слова: Новый Завет, концепт, грех.

Мовна концептуалізація біблійних понять базується на осмисленні їхніх сутнісних ознак через аналіз мовних одиниць, які реалізують у своїй семантичній структурі базове значення концепту, і структурувати елементи відповідних лексико-семантичних полів. Застосування концептуального аналізу до тексту Нового Завіту дозволяє проаналізувати важливі біблійні поняття, які демонструють провідні мотиви цього тексту. Біблійне поняття відправляє до духовних цінностей, смисл яких

може бути виявлений тоді, коли до нього застосовується методика концептуального аналізу і воно розглядається як "багатовимірне ідеалізоване формотворення" [5, с. 16], яке передбачає використання свого предметного змісту для вираження абстрактного змісту.

Концептуальний напрямок займає важливе місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях і носить інтердисциплінарний характер. У його рамках можуть бути виділені роботи таких дослідників, як Ю. Степанов, А. Вежбицька, Н. Арутюнова, Ю. Апресян, С. Воркачов, С. Ляпін, О. Кубрякова, В. Колесов, Г. Слишкін, А. Бабушкін, В. Карасик, В. Кононенко, В. Жайворонок та ін., у дослідженнях яких поняття "концепт" знаходить кваліфікацію, всебічний аналіз, розглядається природа концептів, їх ознаки, типологія, властивості, структура і т. ін. Науковцями розроблені різні підходи до аналізу концептів, способи їх опису, які базуються на використанні різноманітного дослідницького матеріалу. Ми розуміємо під концептом когнітивну абстракцію, яка узагальнює значення ряду своїх мовних реалізацій, так що конкретна форма концепту визначається інтервалом абстракції, у межах якого він є стійким і якісно визначеним через обсяг лексико-семантичної парадигми, що формується мовними одиницями, які передають цей концепт у тексті. Визначальним для його дослідження виступає текстуально-дискурсивний підхід, орієнтований на конкретний дискурс або на достатньо чітко визначену суму текстів. Про специфіку вербалізації концептів пише С. Воркачов: "Якщо лінгвокультурний концепт семантично являє собою деяку абстракцію, яка узагальнює значення ряду своїх мовних реалізацій, то конкретна форма цього концепту буде задаватися інтервалом абстракції, у межах якого він якісно визначений, тобто обсягом лексико-семантичної парадигми, що формується одиницями, які передають цей концепт в мові або в мовах" [3, с. 2].

Методика вивчення концептів у мові базується на системі дослідницьких процедур, спрямованих на висвітлення різних сторін концептів, а саме їх смислового наповнення в тексті. При цьому ми опираємося на спосіб концептуалізації

текстових смислів, що визначаються найближчим контекстом, який формується дистрибутивними зв'язками лексеми, що має статус імені концепту. Його функцію виконує мовна одиниця (слово, словосполучення, фразеологізм і т. ін.), що виражає концепт в найбільш повному обсязі та найбільш загальній формі. До уваги беруться синтагматичні, парадигматичні і дериваційні зв'язки цієї одиниці як найбільш значимої для вербалізації концептуальної моделі, які детермінують її компонентний простір, тобто в кінцевому підсумку концепт співвідносний з планом вираження лексико-семантичної парадигми. Як пише Л. Чернейко, "зміст концепту містить зміст наївного поняття, проте не вичерпується ним, бо охоплює множину конотативних елементів імені, що виявляється в його сполучуваності" [7, с. 25]. При такому розгляді концепту як системно-мовного утворення спосіб концептуалізації мовної картини світу обумовлює співвіднесення імені концепту з планом вираження всієї сукупності різнорідних синонімічних (власне лексичних, фразеологічних і афористичних) засобів, які відбивають інформацію про контекстне вживання імені концепту. Будівельним матеріалом при цьому виступають поля, які розкривають певну тему – так звані концептосфери. Концепт таким чином постає як багатовимірне смислове утворення, детерміноване моделюванням таких концептосфер, складна структурна одиниця з великим набором вербалізаторів, які організовані в асоціативно-семантичне поле. При моделюванні концепту використовується ряд дослідницьких процедур, які є важливими факторами концептуалізації та дозволяють виявити весь потенціал його складників. Цей аналіз може доповнюватися дослідженням семантичної структури та етимології слова-номінанта концепту, аналізом його дефініцій у різних словниках і т. ін.

Мета дослідження полягає у виявленні, класифікації та описі мовних засобів об'єктивації концепту "гріх". Це одне з найважливіших біблійних понять, яке свідчить про той факт, що в результаті гріхопадіння все людство вражене гріхом. Усе, що приводить людину до спасіння, є незаслуженим даром Божим, який дається із любові до грішників. До уваги береться інформація

про це поняття в біблійних словниках, енциклопедіях, з'ясується його вербалізація текстовими засобами Нового Завіту. Це дає змогу з'ясувати багатомірність смислів досліджуваного концепту, досить повно окресливши їх коло.

У біблійних словниках та енциклопедіях знаходимо такі визначення поняття гріх: "Гріх – це те, що розділило і продовжує розділяти людину з Богом, її Творцем... Гріхом називається також кожний окремий переступ заповідей Божих. Але навіть якщо людина це усвідомлює, вона не може викупити себе з рабства гріха (в якому вона залишається за спадком) власними силами, бо нічого, як раб, не має, але тільки віруючи у викуплення, здійснене ради нашого спасіння ціною невинної Крові Спасителя нашого Ісуса Христа, людина може спастись" [2, с. 23]. "Гріх є беззаконня (1 Іван. 3:4). Він перейшов до людини від диявола, який спокусив Адама і Єву та схилив їх порушити заповідь Богу. Від гріха Адама і Єви виникли прокляття і смерть" [1, с. 32]. "Гріх – це будь-яка невідповідність моральному закону Бога у дії, у стані або в природі. Гріх тут визначається стосовно до Бога і Його морального закону... Життя, угодне Богу, пов'язане з моральною чистотою не лише у вчинках, але також і в сердечних прагненнях" [4, с. 553]. "Гріх в біблійному розумінні є не тільки зле діло, але й стан відчуженості від Бога" [6, с. 337]. Таким чином більшість теологічних праць трактує гріх як те, що розділяє Бога і людину, завдяки чому людина відчужена від Бога.

Концепт "гріх" має одне з найбільших інтерпретаційних полів у Новому Завіті, маючи високий ступінь інформаційної насиченості. Аналіз його мовної репрезентації у тексті дав можливість з'ясувати контекстуальні реалізації цього слова, а також слів, парадигматично (*грішити, грішник, грішний, прогріх* та ін.) та синонімічно (*беззаконня, переступ, темрява* та ін.) пов'язаних із ним.

Концептуалізація поняття "гріх" розвивається в Новому Завіті у двох напрямках: "Ісус Христос і гріх" та "людина і гріх". Отже, основними смисловими лініями, через які воно об'єктивується, є ті, що використовують лексеми на позначення Ісуса Христа та людей, отримуючи ряд важливих змістових ознак. На основі цих двох конструктів формуються фрейми, які стали

базовими для смислового наповнення концепту "гріх". Він постає як складне ієрархічне утворення, мотивоване текстовими смислами.

Перший напрямок експлікується засобами, які демонструють, що Ісус Христос закликає людей покаятися, прощає людям гріхи завдяки тому, що пролив Свою кров, помер за них і воскрес. У його розгортанні задіяні кілька фреймів, внутрішній обсяг яких формується однорідними семантичними ознаками, що пов'язані парадигматичними зв'язками із досліджуваним поняттям.

Так, концепт "гріх" перш за все формує фрейм, що стосується Ісуса Христа та Його учнів, які закликали людей покаятися у гріхах. Основними засобами його об'єктивації є найменування Ісуса Христа та Його учнів. Також його творення здійснюється при опорі на текстово-синонімічну спільність таких слів та словосполучень, як *прощення, дарування, відпущення проповідувати покаяння, кликати до покаяння, змилюватися (над гріхами)* та ін. Наприклад: *І сталося, як Ісус сидів при столі у домі, ось зійшлося багато митників і грішників, і вони посідали з Ним та з Його учнями. Як побачили ж те фарисеї, то сказали до учнів Його: Чому то Вчитель ваш їсть із митниками та із грішниками? А Він це почув та й сказав: Лікаря не потребують здорові, а слабі! Ідїть же, і навчіться, що то є: Милості хочу, а не жертви. Бо **Я не прийшов кликати праведних, але грішників до покаяння** (Матв.9:10-13) [8]; *А Ісус, як почув, промовляє до них: Лікаря не потребують здорові, а слабі. **Я не прийшов кликати праведних, але грішників на покаяння*** (Мар.2:17); *...за первосвящеників Анни й Кайяфи було Боже слово в пустині Іванові, сину Захарія. І він перейшов усю землю Йорданську, проповідуючи хрещення покаяння для прощення гріхів* (Лук.3:2-3); *А Ісус відповів і промовив до них: Лікаря не потребують здорові, а слабі. **Не прийшов Я, щоб праведних кликати до покаяння, а грішних*** (Лук.5:31,32); *Визволяю тебе від твого народу та від поган, до яких **Я тебе посилаю, відкрити їм очі, щоб вони навернулись від темряви в світло та від сатаниної влади до Бога, щоб вірою в Мене отримати їм дарування гріхів і долю з освяченими*** (Дії.26:17-18).*

Семантичний простір цієї концептосфери співвідноситься також із структурами, які використовують форму наказового способу дієслова *грішити*, співвідносного з рядом різнорідних синонімічних засобів (*покаятися, навернутися, очиститися, обмитися* та ін.). Ці репрезентанти концепту представлені в тексті численними мовними реалізаціями: *Після того Ісус стрів у храмі йог, та й промовив до нього: Ось видужав ти. **Не гріши ж уже більше, щоб не сталося тобі чого гіршого!*** (Іван.5:14); *А вона відказала: Ніхто, Господи... І сказав їй Ісус: Не засуджую й Я тебе. Іди собі, але **більш не гріши!*** (Іван.8:11); *А Петро до них каже: **Покайтеся, і нехай же охреститься кожен із вас у Ім'я Ісуса Христа на відпущення ваших гріхів, і дара Духа Святого ви приймете!*** (Дії.2:38); *А Бог учинив так, як Він провіщав був устами Своїх усіх пророків, щоб терпіти Христові. **Покайтеся ж та наверніться, щоб Він змилювався над вашими гріхами, щоб часи відпочинку прийшли від обличчя Господнього, і щоб послав заповідженого вам Ісуса Христа, що Його небо мусить прийняти аж до часу відновлення всього, про що провіщав Бог від віку устами всіх святих пророків Своїх!*** (Дії.3:18-21); ***Протверезіться правдиво, та й не грішіть, бо деякі Бога не знають, говорю вам на сором! Наблизьтесь до Бога, то й Бог наблизиться до вас. Очистьте руки, грішні, та серця освятить, двоєдушні!*** (Як.4:8); *Діточки мої, це пишу я до вас, **щоб ви не грішили!** А коли хто згрішить, то маємо Заступника перед Отцем, Ісуса Христа, Праведного* (1Іван.2:1); *А тепер чого гасиєся? Уставай й охрестися, і **обмиј гріхи свої, прикликавши Ймення Його!*** (Дії.22:16) та ін. Таким чином текстова конкретизація концепту "гріх" приводить до його уточненого розуміння: "Ісус Христос та його учні закликають людей покаятися в гріхах".

Концептуалізація досліджуваного поняття представляє також інший напрям його вербалізації: Ісус Христос прощає людині гріхи (спасає від них). Семантичне коло цього фрейму формується переважно повторами слів: *спасати, прощати, відпускати, пробачати, дарування, виправдання, відкуплення, очищення* та ін. Таким чином концепт реконструюється у вигляді взаємопов'язаних компонентів, що демонструють його

мовну реалізацію в тексті переважно через контекстуальну синонімію. Наприклад: *І вона вродить Сина, ти ж даси Йому ймення Ісус, бо спасе Він людей Своїх від їхніх гріхів* (Матв.1:21); *І ото, принесли до Нього розслабленого, що на ложі лежав. І, як побачив Ісус їхню віру, сказав розслабленому: Будь бадьорий, сину! Прощаються тобі гріхи твої!* (Матв.9:2); *А Ісус, віру їхню побачивши, каже розслабленому: Відпускаються, сину, гріхи тобі!* (Мар.2:5); *Але щоб ви знали, що Син Людський має владу прощати гріхи на землі* (Лук. 5:24); *Бо як людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам ваш Небесний Отець. А коли ви не будете людям прощати, то й Отець ваш не простить вам прогріхів ваших* (Матв.6:14-15); *Прийде з Сіону Спаситель, і відверне безбожність від Якова, і це заповіт їм від Мене, коли відійму гріхи їхні* (Рим. 11-26); *Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду через відпущення давніше вчинених гріхів, за довготерпіння Божого, щоб виявити Свою правду за теперішнього часу, щоб бути Йому праведним, і виправдувати того, хто вірує в Ісуса.*(Рим.3:26-27); *Отже, мужі-браття, хай відомо вам буде, що прощення гріхів через Нього з'являється вам* (Дії.13:38) та ін.

На основі аналізу тексту можна виділити ще один фрейм досліджуваного концепту. Євангеліє демонструє, що Бог прощає людям гріхи, тому що Ісус Христос узяв на Себе гріхи всіх людей, пролив Свою кров і помер за них на хресті. Такий напрямок осмислення концепту розкривається завдяки вживанню переважно таких словосполучень: *проливати кров на відпущення гріхів, умирати ради гріхів, жертвою знищити гріх, приносити жертву за гріхи світу, виданий за наші гріхи, підносити гріхи на дерево, кров'ю обмивати від гріхів* та ін. Наприклад: *Наступного дня Іван бачить Ісуса, що до нього йде, та й каже: Оце Агнець Божий, що на Себе гріх світу бере!* (Іван.1:29); *Він тілом Своїм Сам підніс гріхи наші на дерево, щоб ми вмерли для гріхів та для праведності жили* (1 Петр.2:24); *Бо я передав вам найперш, що й прийняв, що Христос був умер ради наших гріхів за Писанням, і що Він був похований, і що третього дня Він воскрес за Писанням, і що з'явився Він Кифі, потім Дванадцятьом* (1 Кор.15:3-5); *Христос*

один раз був у жертву принесений, щоб понести гріхи багатьох, і не в справі гріха другий раз з'явитися тим, хто чекає Його на спасіння (Євр.9:28); ...благодать вам і мир від Бога, Отця нашого, і Господа Ісуса Христа, що за наші гріхи дав Самого Себе, щоб від злого сучасного віку нас визволити, за волею Бога й Отця нашого, Йому слава на віки вічні, амінь! (Гал.1:3-6); Бо й Христос один раз постраждав був за наші гріхи, щоб привести нас до Бога, Праведний за неправедних, хоч умертвлений тілом, але Духом оживлений (1 Петр.3:18); Він Свідок вірний, Первенець з мертвих і Владика земних царів. Йому, що нас полюбив і кров'ю Своєю обмив нас від наших гріхів, що вчинив нас царями, священиками Богові й Отцеві Своєму, Тому слава та сила на вічні віки! Амінь (Об.1:5-7) та ін.

Інша концептуальна лінія концепту "гріх" експлікується текстовими масивами зі словом *людина*. Вона служить базовою основою для формування ряду фреймів, які містять таке трактування людини в стосунку до гріха: "людина є грішною", "людина повинна покаятися в гріхах", "для прощення гріхів людина повинна вірувати в Ісуса Христа".

Прагматична установка численних фрагментів Нового Завіту – констатувати той факт, що людина є грішною. Ця домінанта формується за допомогою найменувань людини як грішної. Її вербалізація відбувається через використання слів дериваційного поля *гріх*. Наприклад: *...бо всі згрішили, і позбавлені Божої слави (Рим.3:23); Бо як через непослух одного чоловіка багато-хто стали грішними, так і через послух Одного багато-хто стануть праведними (Рим.5:19); Тож дяка Богові, що ви, будиши рабами гріха, від серця послухались того роду науки, якому ви себе віддали (Рим.6:17); І вас, що мертві були в гріхах та в необрізанні вашого тіла, Він оживив разом із Ним, простивши усі гріхи (Кол.2:13); Бо хто буде Мене та Моєї науки соромитися в роді цім перелюбнім та грішнім, того посоромиться також Син Людський, як прийде у славі Свого Отця з Ангелами святими (Мар.8:38); Бо ми знаємо, що Закон духовний, а я тілесний, проданий під гріх (Рим.7:14); І сказав Він до них: Так написано є, і так потрібно було постраждати Христові, і воскреснути з мертвих дня третього, і щоб у*

Ймення Його проповідувалось покаяння, і прощення гріхів між народів усіх, від Єрусалиму почавши (Лук.24:46-47) та ін.

При дослідженні цього концепту виділяється семантична паралель, яка характеризує ще один напрямок в його осмисленні. Його трактування в тексті базується на думці про те, що людина повинна покаятися в гріхах. При цьому задіяні такі слова та словосполучення, як *каятися, покаятися, покаяння, визнавати гріхи*, які й формують релевантні ознаки цієї концептосфери. Смерть і воскресіння Ісуса Христа виступає як передумова прощення, виправдання грішника, а дією з боку людини повинно стати покаяння перед Богом. Наприклад: *А Ісус, як почув, промовляє до них: Лікаря не потребують здорові, а слабі. Я не прийшов кликати праведних, але грішників на покаяння* (Мар.2:17); *І до нього приходила вся країна Юдейська та всі єрусалимляни, і в річці Йордані від нього христились вони, і визнавали гріхи свої* (Мар.1:5); *Говорю вам, що так само на небі радітимуть більш за одного грішника, що кається, аніж за дев'яностоох і дев'ятоох праведників, що не потребують покаяння* (Лук.15:7); *І сказав Він до них: Так написано є, і так потрібно було постраждати Христові, і воскреснути з мертвих дня третього, і щоб у Ймення Його проповідувалось покаяння і прощення гріхів між народів усіх, від Єрусалиму почавши* (Лук.24:46-47); *Його Бог підвищив Своєю правцею на Начальника й Спаса, щоб дати Ізраїлеві покаяння і прощення гріхів* (Дії.5:31); *...виступив був так Іван, що в пустині христив та проповідував хрищення на покаяння для прощення гріхів* (Мар.1:4) та ін. Таким чином концептуалізація поняття "гріх" розвивається в напрямку: "Людина повинна визнати свої гріхи і покаятися".

Текстовий аналіз дозволяє виділити ще одну константну ознаку досліджуваного концепту. Мовне втілення концепту "гріх" формує думку про те, що людина повинна вірувати в Ісуса Христа, щоб одержати прощення Ним гріхів. Саме віра людини є тією передумовою, завдяки якій Бог прощає їй гріхи. Мовне втілення концепту "гріх" реалізується завдяки вживанню слів *віра, вірувати* у контексті із словами і словосполученнями *виправдовувати, прощати гріхи, прощення гріхів, дарування гріхів, відпущення гріхів* та ін., які й формують зміст цього

фрейму. Такий напрямок осмислення концепту демонструють численні текстові фрагменти: *І ото, принесли до Нього розслабленого, що на ложі лежав. І, як побачив Ісус їхню віру, сказав розслабленому: Будь бадьорий, сину! Прощаються тобі гріхи твої!* (Матв.9:2); *Тому Я сказав вам, що помрете в своїх гріхах. Бо коли не віруєте, що то Я, то помрете в своїх гріхах* (Іван.8:24); *Визволяю тебе від твого народу та від поган, до яких Я тебе посилаю, відкрити їм очі, щоб вони навернулись від темряви в світло та від сатаниної влади до Бога, щоб вірою в Мене отримати їм дарування гріхів і долю з освяченими* (Дії.26:17-18); *Усі пророки свідкують про Нього, що кожен, хто вірує в Нього, одержить прощення гріхів Його Йменням* (Дії.10:43); *Тому Я сказав вам, що помрете в своїх гріхах. Бо коли не віруєте, що то Я, то помрете в своїх гріхах* (Іван.8:24); *Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою правду через відпущення давніше вчинених гріхів, за довготерпіння Божого, щоб виявити Свою правду за теперішнього часу, щоб бути Йому праведним, і виправдувати того, хто вірує в Ісуса* (Рим.3:26-27); *Та все зачинило Писання під гріх, щоб віруючим була дана обітниця з віри в Ісуса Христа* (Гал.3:22); *...відкрити їм очі, щоб вони навернулись від темряви в світло та від сатаниної влади до Бога, щоб вірою в Мене отримати їм дарування гріхів і долю з освяченими* (Дії.26:18); *А хто має сумнів, коли їсть, буде осуджений, бо не робить із віри, а що не від віри, те гріх* (Рим.14:23) та ін. Отже, текстова конкретизація концепту приводить до уточненого його розуміння: "Для прощення гріхів людина повинна вірувати в Ісуса Христа".

Отже, мовна концептуалізація поняття "гріх" детермінує його сутнісні ознаки, які об'єктивуються певними мовними одиницями. Здійснене дослідження дозволило виявити особливості його вживання, а також виділити смислові домінанти, пов'язані з функціонуванням цього поняття в мовному просторі. Як бачимо, аналізований концепт складає одне із важливих смислових утворень в Новому Завіті. Вивчення мовної концептуалізації поняття "гріх" у тексті Євангелії дає можливість осмислити його семантичні характеристики, які детерміновані цілісними й структурованими семантичними

просторами (сферами). З'ясування його репрезентацій у цьому тексті та інтерпретацій у біблійних словниках та енциклопедіях дозволяє виділити його основні характеристики. Внутрішній семантичний обсяг цього смислового утворення наповнюється сутнісними ознаками, які вводять його в концептуальні схеми, що сформовані навколо основних тематичних ліній: "Ісус Христос – гріх" та "людина – гріх". Цей концепт складається з кількох базових фреймів, які представляють його таким чином: Ісус Христос та Його учні закликають людей покаятися гріхах, які розділяють людину з Богом; Ісус Христос прощає людині гріхи завдяки тому, що пролив за них Свою кров, помер і воскрес. Людина є грішною, вона повинна покаятися в гріхах і вірувати в Ісуса Христа. Таким чином аналіз репрезентантів цього концепту дозволив з'ясувати його сутнісні ознаки з погляду біблійного вчення.

1. Иллюстрированная библейская энциклопедия архимандрита Никифора. Уникальное справочное издание. – М. : Изд.-во "Эксмо", 2008. – 640 с.

2. Вихлянцев В.П. Библиейский словарь / В.П. Вихлянцев. - М.: 2010. – 459 с.

3. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика : Межвуз сб. науч. трудов. – Вып. 3 : Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – С. 79-95.

4. Уэйн Грудем. Систематическое богословие. Введение в библейское учение / Уэйн Грудем. – Санкт-Петербург : Изд.-во "Мирт", 2004. – 1453 с.

5. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин // Концепты. Вып. I. – Архангельск, 1997. – С. 11-35.

6. Теологический энциклопедический словарь / Под ред. Уолтера Элвелла. – М. : Ассоциация "Духовное возрождение", 2003. – 1467 с.

7. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М., 1997. – 326 с.

8. Цитати наводяться за текстом : Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена / Пер. І. Огієнка. – К., 1992. – 1255 с.